ANKARA'NIN İLK İMAR PLANLARINDA BAHÇE KENT KAVRAMI

The Concept of the Garden Citeis in the First Master Plans of Ankara

Dr. Mahşid Mikaeili

ORCID No: 0000-0002-8126-3069

Atatürk Üniversitesi

Öz: Dünyada sanayi devriminden günümüze kadar, kentlerin formları yaşanan teknik gelişmeler ve sosyal hareketler sayesinde değişmiştir. Kent formların evrim geçirmesinin ana nedeni kentsel sorunlara çözüm bulmak ve yaşam kalitesini artırmaktır. Tarihsel olarak, Anadolu üzüm bağlarının anavatanı olarak bilinir. Aynı zamanda Ankara Anadolu'nun merkezinde ve İpek Yolu üzerinde yer almaktadır. 19. yüzyıla kadar Ankara, Anadolu kentlerin geleneksel özelliklerini taşıyan küçük bir kasaba idi. Kentin etrafında yer alan bağları bir doğal yeşil kuşak oluşturmuştu. Bu yeşil kuşak Ankara kentinde doğal bir bahçe kent kavramını yarattı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, 1923 yılında Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni başkenti ilan edildi. Modernizasyon hareketlerinin merkezi olan Ankara'nın kentsel gelişim için bir imar plana ihtiyaç vardı. 1924-1930 yılları arasında iki yabancı mimar tarafından Lörcher ve Jansen çok kısa bir ara ile iki imar planı hazırlandı. Her iki planın asıl amaç, modern hareketler içinde bir bahçe kent kavramını yaratmaktır. Bugün, Ankara'nın bu doğal yeşil kuşakları, tekrardan sürdürülebilir kalkınma için bir girdi olarak ortaya çıkarılabilir ve teşvik edilebilir.

Anahtar Kelimeler: İmar Plan, Bahçe Kent, Lörcher Plan, Jansen Plan, Ankara

Abstract: From industrial revolution to the present, the city forms have been changed based on the technical developments and social movements. The main reason in the urban form evolution is finding the solution for urban problems and increasing the quality of life. Historically, Anatolia is well known as the motherland of vineyards. Ankara is also located in the center of the Anatolia on the Silk Road. Until the 19.th century Ankara was a small town with the traditional characteristics of Anatolian city. City was encircled by green belts of vineyards. These green belts around the city created a natural "Garden City". After the War of Independence, in 1923 Ankara was declared as the capital city of Republic of Turkey. Ankara, the center of modernization movements, needed a master plan for urban development. Between 1924-1930, two foreign architects, Lörcher and Jansen prepared two master plans at a very short interval. The main purpose of both plans was to create the concept of a garden city in the modern movements. Today, these natural green belts of Ankara can be revealed and encouraged as an input for sustainable development.

Keywords: Master Plan, Garden City, Lörcher, Jansen, Ankara

Giriş:

Avrupa'da yaşanan sanayi dönemi ve beraberinde kapitalizmin güçlenmesi ile büyük tarımsal alanlarda makineleşme başladı. Sayesinde üretim ve verimliliğin artması ile sanayi sektöründe daha fazla işgücüne ihtiyaç olarak, tarım sektöründe daha az sayıda işçisyne ihtiyaç duyulmuştu. Bu durumda tarım işçisinin fazlası sanayileşen kentlere göç etmeye ve fabrikalarda çalışmaya başladılar¹.

Sanayileşen kentlere aşırı göç nedeni ile, kentlerin sınır bölgelerinde yasadışı ve usulsüz yaşam alanları ortaya çıktı. Bu nitelsiz işçi mahallelerinde çeşitli sosyal sorunlar, konut, ulaşım, yetersiz alt yapı ve hijyen olmayan ortamlar yaşanmaktaydı.

Yaşanan kentsel sorunların giderilmesi ve kentlerde yaşam kalitesini artırmak amacı ile dönemin mimarlar ve kent plancıları yeni kentsel tasarım düşünceleri ürettiler. Bazı düşünceler geçici olarak kısa süre gündemde kaldı. Ancak bazı düşüncelerin değeri günümüze kadar korunmaktadır. Değerini günümüze kadar taşıyan düşüncelerden biri "Bahçe Kent" kavramıdır.

Bahçe kent kavramının oluşum gerekçesi İngilterenin sanayileşmiş kentlerinin sorunlarına bir çözüm yöntemidir. Bu kavramın üç önemli başlığının ilki: kent arazilerini özel mülkiyetten toplum mülkiyetine geçirmesidir. Sonra kent sınırlarında yasadışı ve usulsüz yapılaşmanı kontrol altına alarak, kentlerin etrafında yer alan değerli doğal ve yeşil alanları tarım ve rekreasyon amaçlı kullanmak ve bu alanları tekrardan kentlere kazandırmasıdır. Kentsel-kırsal alan arasında ve konut-sanayi arasında dengenin sağlanmasını sağlamaktadır². Bu gerekçeler ile bahçe kent düşüncesinde kentler daha fazla doğa ve yeşil alanlar ile ilişki kurarak kentlerin etrafında yer alan doğal sınırları ve tarımsal arazi korunarak kentsel büyüme kontrol edilecektir.

Ankara Türkiye Cumhuriyetinin başkenti ilan edildiği dönemde, Ankara küçük bir kasaba özelliklerini taşıyordu. Kentin çevresinde yer alan bağlar, bostanlar ve tarımsal arazi bir doğal yeşil kuşak oluşturmuştur. Doğal yeşil kuşak hem kentin fiziki sınırlarını belirlemiştir, öte yandan bir geleneksel bahçe kent kavramını da oluşturmuştur. Ankara yeni bir başkent olarak, çeşitli gereksinimlerin yapılması gerekiyordu. Bir çağdaş, görkemli, ve işlevsel kentin yapılması, kentin kamusallaşması, altyapının oluşturulması ve bir yönetim kentte dönüştürülmesi en önemli başlıklar olarak belirlenmektedir³.

Dolayısıyla Ankara kenti için gelişme planının olması gerekiyordu. Bu kapsamda, 1924 yılında Ankara'da İmar çalışmaları başlatıldı. İlk imar planı, Lörcher tarafından yapıldı, ancak kentin nüfus artışı tahminlerden daha hızlı olarak kısa süre sonra bu plan yetersiz olup, Ankara için ikinci imar planı 1928 yılında Jansen tarafından hazırlandı. Lörcher ve Jansen'in Ankara için hazırladıkları iki farklı plan o dönemin ütopya kent kavramlarını içeren çalışmalar sayılmaktadır. Özellikle bu planlarda bahçe kent düşüncesi ön planda yer alarak, daha fazla vurgulanmıştır. Zira Ankara kentinin doğal morfolojik biçim ve özelliklerini dikkate alınarak, kentin fiziki ve doğal sınırları, dereler ve vadiler, doğal yeşil kuşak korunarak, tekrar işlev kazanıp ve kentin çeşitli ihtiyaçlarını karşılayacaktır.

¹ Lewis Mumford, *The culture of Cities*, The Harvest/HBJ Books, New York 1966, s.144-145.

² *Age*, s.396-397.

³ Tansı Şenyapılı, *Barakada'dan Gecekonduya; Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 18-20.

Bu çalışmanın amacı, ilk olarak bahçe kent ütopya kavramın kökenlerini tanıtmaktır. Bu amaçla, yazın taramasına dayanarak betimleyici bir şekilde, öncelikle kavramsal çerçevede bahçe kent ütopya kavramı incelenecektir. Ardından 1924-1928 yıllarda Ankara kentinin ilk imar planlarında bahçe kent ütopya kavramının etkisini ve nasıl kent ve kentsel mekân tasarımında ele alındığını incelenecektir.

1. Kavramsal Çerçeve: Bahçe-Kent Kavramı

Rönesans ile başlayan bilimsel ilerlemeler ve sanayide ortaya çıkan dönüşümler; yeni bir ekonomik ve politik yapı oluşturmuştur. Kapitalizmin büyük tarım işletmeleri sayesinde, üretimin ve verimliliği artması ile birlikte tarım sektöründe daha az işçiye ihtiyaç olarak, işçi fazlası kentlere göç etmeye başlamıştır. Sanayileşen kentlerde, sanayi sektörünün işgücü talebini karşılamak için, tarım işçiler kitle halinde kentlere göç etmeye başladılar. Diğer taraftan makineleşme sayesinde, daha fazla sayıda işgücüne ihtiyaç olması, kadın ve çocukların da sanayi işçisi olmasını da sağlamıştır. Kadın ve çocukların, sanayi sektöründe işe alınması, ücretlerde daha düşüş anlamındadır⁴.

Fabrika kurulan kentlerde, işçi sayısının artması nedeni ile yeni yerleşimlerin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca köylerde, tarım sektöründe radikal dönüşümler, küçük çiftçilerin iş kaybına ve sanayi sektöründe yedek işçisi haline gelmesine de yol açmıştır. Daha doğrusu o dönemde teknolojik ve ekonomik gelişmelerin yanı sıra mimarlık ve kentsel doku da ortaya çıkan dönüşümleri de beraberinde getiren büyük çaplı bir devrim yaşandı. Buna karşın toplumsal hizmetlerde, plansız ve denetimsiz genişlemeler de ortaya çıkmıştır. Sanayileşme sayesinde yeni kentlerin ortaya çıkışı yada büyük kentlerin devasa bir büyüklüğe ulaşmaları bu dönemde söz konusudur. İngiltere'den başlayan sanayi devrimi sayesinde, Londra dünyanın en büyük sanayi kentine dönüşerek, 18. yüzyılın sonlarında Londra 1 milyon nüfus ile Avrupa'nın en büyük kentiydi⁵.

Yinede Benevolo'ya göre; kentlerin çevresinde yer alan doğal sınırlar ve nehir kıyılarında ağır sanayi alanları kuruldu. Bu bölgelere hammadde ve ürün taşımak için demiryolları inşa edildi. Demir yolları, malların kent merkezine taşınmasını sağlayarak, yol boyunca kümelenmiş sanayi ve ticaret alanları ve işçi konutlarının oluşumunu da beraberinde getirdi⁶.

Sanayi Devrimi boyunca kırsal alanlardan kentlere doğru oluşan nüfus hareketlerin sonunda, kentlerde nüfusun hızla artışı görülmektedir. Sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin karşılıklı etkileşim içinde ilerlediğini söylemek gerekir. Kentsel nüfusun hızlı artışı, yeni gelişen sanayi kentlerinde çok sayıda toplumsal sorunu da beraberinde getirmiştir. Özellikle kentlerin etrafında oluşan niteliksiz işçi mahalleler, konut, barınma ihtiyacı, yetersiz alt yapı ve hijyen olmayan işçi mahalleri hızla artmıştır. Ayrıca işçi kesimin çalışma yerleri daha uzak mesafelerde yer alarak ulaşım sorunları da yaşanmaktadır. Ulaşım sorunlarını çözmek amacıyla kentin etkin sınırları içinde, yeni demiryollar ve araba yollar geliştirildi. Bu dönemde mimarlar ve kent plancıları sanayi kentlerin sorunlarını çözmek ve yaşam kalitesini artırmak amacıyla yeni kentsel tasarım düşünceleri ürettirler. Bazıları dönem modası olarak uzun süre yaşamadılar,

⁴ Fernand Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s. 380-391.

⁵ Leonardo Benevolo, *Avrupa Tarihinde Kentler*, Çev: Nur Nirven, AFA Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 39-60.

⁶ *Age*, s. 64-66

bazı düşünceler ise günümüze kadar değerini korudular. Öncül kent tasarım düşüncelerden biri 1898 yılında İngiltere'li Ebenezer Howard'ın "*Garden Cities of Tomorrow*" başlıklı kitabında yayınlandı. Howard yazdığı eserinde bahçe kent kavramını açıklayarak, bu kavramının ütöpik bir kavram ve nesnel bir tercih olduğunu da anlatmıştı⁷.

Lewis Mumford'a göre; 20. yüzyılın iki önemli yenilikçi hareketi uçak buluşu ve bahçe-kent kavramıdır. Bu iki hareket yeni yüzyılın öncü hareketi sayılır, zira birisi gökyüzünü insana açtı ve diğeri ise, insanın yaşam ortamının daha iyileşmesini vaat etti⁸.

Mumford Howard'ın önerdiği bahçe kent düşüncesinin üç önemli özelliğine bu şekilde bir açıklama yaptı; Birincisi Howard yaşadığı dönemin kentlerinde ortaya çıkan sorunları çözmek veya etkilerini azaltmak düşüncesi ile öneriler getirerek kent arazilerini özel mülkiyetten çıkarılmasını, ve bu arazinin toplumun mülkiyetinde yer almasının gerkliliğini açıkladı. Bu sayede kamu mülkiyetinde yer olan arazinin değeri korunacaktır. İkincisi kentlerin sınırları dışında oluşan büyüme ve alansal genişlemeyi kontrol etmek için kentlerin çevresinde yer alan açık alanları tarım ve rekreasyon amaçlı değerlendirilmesi gerekir. Zira bu alanların tarım yada rekreasyon amaçlı kullanımı bir yandan kent sınırları korunmuş olup, öte yandan yerel gıda üretimi için de bir fırsat ve iyi bir pazar elde edilecektir. Üçüncü özellik ise insan ölçeğine ve işlevsel dengeye önem verilmesidir. Yani kentsel ve kırsal alan arasında, konut, sanayi ve pazar alanları arasında, ayrıca siyasal, sosyal, ve rekreasyon işlevlerin arasında dengenin sağlanması önerilmiştir⁹.

Howard'ın hedefi önerdiği ideal ve ütöpik kent modelinde kentlerin kontrolsüz yayılmasını engellemek ve kentler optimum büyüklükte kalmalarını sağlamaktır. Onun önerisi, kent sistemini oluşturan birimlerdir. Bu birimlerin merkezlerinde yaşamsal faaliyetler için donatı olanakları olacaktır. Howard'ın hedefi önerdiği ideal ve ütöpik kent modelinde; aktif ve canlı kentsel mekânları yaratmak, kırsal alanların çekiciliğini kullanmak, kentsel ve kırsal alanları birleştirmek ve doğa ile içiçe tasarlanan kentsel alanların yaratılması ön plana çıkmıştır. Howard'ın önerisi yaklaşık 30.000 nüfusa sahip olan ve yeşil kuşaklar ile çevrelenen küçük toplumların oluşumudur. Bu küçük yerleşimler birbirlerine yakın mesafelerde (Social Cities) yer alarak, hızlı ulaşım ağları ile birbirine bağlanacaktır ve büyük bir kent dokusunu oluşturacaktır¹⁰. Şekil 1'de Howard'ın önerdiği uydu kent, ana kent ve ilişkileri sunulmaktadır.

Şekil 1'e göre; ana yerleşim kent merkezinde yer alarak, işinsal yollar ile diğeri yerleşimlerle bağlanır. Her yerleşim daire formunda ve her daire bir kaç halkadan oluşur. Dairelerin merkezinde, kamu binalar, park ve bahçeler yer almaktadır. Bu bölge "*Crystal Palace*" adlandırılan parklar ile kuşatılmış. Diğeri halkalar sıra ile geniş caddeler ile birbirinden ayrılarak, konut alanlar, yaya yollar, sanayi bölgeleri ve en son halkada tarımsal alanlar yer almaktadır.

Howard sunduğu bahçe kent ütopyasında, İngiltere'nin sanayi dönemi sağlıklı kentlerinde, işçilere sağlıklı, temiz ve ferah yaşam alanları ve sosyal hizmetlerin oluşumunu önerdi. Önerilen ütopyada, büyük kentlerde sanayi devriminin getirdiği nüfus artışı ve kentsel

⁷ Mahşid Mikaeili, *Kenar Kavramının Peyzaj Mimarlığı Açısından Ankara Kenti Örneğinde Araştırılması*, (Ankara Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2016, s. 81.

⁸ Mumford, *age*, s. 10.

⁹ *Age*, s. 396-397.

¹⁰ Ebenezer Howard, *Garden Cities of Tomorrow*, Faber and Faber LTD, Russell Square London 1966, s. 53

yoğunluktan uzak durmak amacıyla, kentlerin çevresinde planlanmış ve sınırlı ölçüde yeni kentlerin yaşama geçirmek ve her kentin etrafında tarımsal arazi ile bir yeşil kuşağın oluşumudur. Bu durumda bir yandan doğal arazi korunacaktır, öte yandan kentlerin sınırları dışında sıçramalı genişlemeler engellenecektir.

Şekil 1. Howard'ın önerdiği bahçe kent kavramının konsept diyagramı "Social Cities"

Howard'a¹¹ göre; sanayileşmiş büyük kentlerde nüfus artışını kontrol etmek amacıyla, kentsel alanların kırsal alanlar ile birleştirilmesi gerekir. Ayrıca kırsaldan kentsel alanlara göç hareketini azaltmak için kırsal alanların daha çekici ve cazip yapılması, bu bölgelerde çeşitli hizmetlerin dengeli bir biçimde yerleştirilmesi de gerekir. Howard kendi düşüncesini "Üç Mıknatıs Şeması" ile açıkladı. Hazırladığı şemada kent, kırsal ve kent-kırsal bölgelerin çeşitli yararları ve götürülerini anlattı. Şekil 2'de Üç Mıknatıs Şeması ve üç farklı bölgenin yararları ve götürüleri sunulmaktadır.

Şekil 2. Howard'ın önerdiği Üç Mıknatıs Şeması ¹² (Howard, 1966: 46)

¹¹ Age, s. 46-50.

¹² Age, s. 46.

Sunulan şemada kent bölgeleri; doğadan kopuk, yaşamsal maliyetlerin yüksek olması, çevre kirliliği, mekânsal farklılaşma, yoksulluk, sefalet ve zengin mahallelerin var olması, ayrıca büyük yapılar, iş olanakların fazla olması, toplumsal izolasyon, donatı alan imkanı fazla, iyi ücret ve yüksek kazanç zayıf ve güçlü yönler olarak tanımlandı. Kırsal bölgelerde ise toplumsal olanakların sınırlı olması, işsizlik, altyapı yetersizliği, donatı alanların olmaması, monotonluk, düşük iş ve kazanç imkanları zayıf yönler ve doğa ile iç içe, temiz hava, güneş, su, yaşamsal maliyetlerin ucuz olması, doğal çevrenin güzelliği ve zenginliği, ferahlık, vista ve düşük konut kiralari güçlü yönler olarak sayıldı. Ancak Howard'ın önerdiği çözüm; iki bölge olan kent ve kırsal alanları birleştirerek kent-kır sentezi güçlü yölerinden bir arada yararlanarak ve zayıf yönlerinden uzak durmaktır. Yani doğal güzellikler, toplumsal fırsatlar, erişilebilir mesafelerde yer alan tarımsal alanlar yada yeşil sistemler, düşük kiralar, yüksek ücretler, iş olanakları ve sermaye akışı, aydınlık, bahçeli evler, temiz ve hijen mahalleler, özgürlük ve işbirliği gibi avantajların bir arada olmasıdır¹³.

Bahçe kent ütopyik düşüncesine dayanarak kent tasarımında kentin fiziksel dokusunda öne çıkan önemli özellikler şu şekilde sıralanabilir; kent dokusunda düşük yoğunluk, yeşil alanların yerleşmesi (kamusal parklar, spor ve oyun alanlar), sanayi bölgeleri kent dışında yerleşerek yeşil kuşaklar ile çevrelenir, kamusal ve kültürel yapıların tasarımı, bahçeli konutların tasarımı ve en önemlisi binalar güneş yönlendirmesine göre yerleştirilip ve tasarlanmalıdır¹⁴.

Kısacası Howard'ın oluşturduğu bahçe kent düşüncesinin temel çizgilerini şu şekilde açıklamamız gerekir;

- Kentsel ve kırsal alanların ortasında açık-yeşil alanların sürekliliğinin sağlanması,
- Kentin içinde yada çevresinde yer alan arazilerde kentin gıda ihtiyaçlarını karşılamak üzere tarımsal alan olarak kullanılması,
- Kentlerin çevresinde tarımsal alanlar oluşturarak, kentlerin etrafında yeşil sınır oluşturmak ve kentlerin fiziksel yayılmasını kontrol etmek,
- Bu yeşil sınırlar korunarak, kentlerin fiziksel yayılması yeşil sınır ötesinde yapılması,
- Kentsel gelişmeler kontrollu bir biçimde olmalıdır.
- Kent içinde tüm kamusal hizmetler ve kenti kamusallaştırma hareketlerine önem verilmektedir.

2. Ankara'nın İlk Planlama Dönemleri

Tarihi süreçlerde Ankara kentine bakıldığında kent, Anadolu coğrafyasının merkezinde ve İpek Yolu'nun üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle Ankara kozmopolit bir yapıya sahip olarak, nüfus dokusu Müslüman Türk, Yahudi, Ermeni ve Rum'lardan oluşuyordu^{15, 16}. 1892'de kentte İstanbul-Bağdad demiryolunun ulaşımı, tiftik ve Angora yünü ticaretini güçlenmesi, kentin gelirini artırdı¹⁷. Ayrıca kentin ilişkisini İstanbul ve diğer batı Anadolu kentler ile de

¹³ Mikaeili, *agt*, s. 83.

¹⁴ Wojciech Ostrowski, *Contemporary Town Planning: From the Origins to the Athens Charter*, International Federation for Housing and Planning 1970, s. 15.

¹⁵ Emre Madran, "Gezi Yapıtlarında Ankara Kenti ve Yapıları, *Tarih İçinde Ankara II*", *Aralık 1998 Seminer Bildirileri*, Ed. Yıldırım Yavuz, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara 2001, s. 156.

¹⁶ Gönül Tankut, *Selçuklu Kent*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşçiliği, Ankara 2007, s. 91.

¹⁷ Ali Cengizkan, "Türkiye için Modern ve Planlı bir Başkent Kurmak: Ankara 1920-1950", *Goethe-Institut*, 2010. <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm> (E.T. 27/07/2019).

güçlendirdi. Kentin gelir artışı, nüfusun yaşam kalitesini de biraz etkiledi. Bu durum, kent dokusunun yenilenmesini sağlayarak, kent de yazlık bağ yaşamının yaygınlaşmasına, kent etrafında bağ evlerinin sayısının artmasına ve kentin genişlemesini sağladı. Kentin etrafında oluşan bağ dokularında bölgesel olarak farklı etnik gruplar yerleştiler¹⁸.

Şenyapılı'ya göre; eski Ankara'nın az engebeli arazisinde bağ dokusu yer alarak, kentin çevresinde bostanlar yer almaktadır. Bu alanlar: kentin batısında Bentderesi'nin sulak alanları, Soğukkuyu ve Kazıkıçı bostanları yöresinde, bir bölümü ise Çebecei'den Kayaşa giden Hatıp Çayı vadisinde toplanmıştır. Bu alanlar kentin etrafında yer alan ilk yeşil halkasıdır. Ankara'nın etrafında yer alan ikinci yeşil halka iki büyük bağ yöresiir. Ankara kentinin tarihine ilişkin yazılı kaynaklarda bu bağlar ve bağ konutlarından söz edilmiştir¹⁹.

1900 yılın Ankara Vilayet Salnamesinde 20. yüzyılın başlarında Ankara'nın çevresinde 10.000 bağ konutun var olduğu açıklamaktadır²⁰. Kentin doğu ve batısında İncesu ve Hatip Çaylarının taşkın alanlarını oluşturan yerlerde bağ dokusu mevcut değildir. Dikmen, Kavaklıdere, Esat tepelerine doğru giden bölgelerde bağların başladığı belirlenmektedir. Ayrıca Kuzeyde bağlar Çubuk, ve Ankara Çaylarının su basman alanının eteklerinde, Keçiören, Etlik, Kalaba tepelerinde bağ dokusu yoğunlaşır. Ankara'nın çevresinde bağ dokusu (yeşil kuşak) iki ayrı bölgede Çankaya bölgesi ve Keçiören bölgesinde yer almaktadır. Geleneksel olarak Ankara'nın çevresinde doğal bir yeşil kuşağa sahiptir²¹. Başka bir ifade ile eski Ankara'nın kent dokusu geleneksel olan bahçe kent kavramını taşımaktadır. Bu yeşil alanlar kentin fiziki ve doğal sınırlarını belirlemiştir.

Ankara kentinin özgün konumu ve öncü işlevi, Türkiye'nin modern kentleşme sürecinde özgün bir değere sahiplenmiştir. Ankara başkent olmadan önce Orta Anadolu'nun küçük bir kasabası sayılırdı. Kent iki katlı kerpiç evlerden oluşan ve bakımsız bir doku özelliğini gösteriyor²². 13-14 Eylül 1916 yılında Ankara'nın geçirdiği büyük yangın, bu küçük kasabanın neredeyse yarısı yanmıştır²³. Ardından, 23 Nisan 1920'de Ankara'da Milli Meclis'in kuruluşu, 13 Ekim 1923'de başkentliğin ilanı ve 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet kuruluşu, Ankara'ya çeşitli kurumların konumlanmasını (yapı ve çalışanları) ve iş arayanların yerleşmesini sağladı.

Ankara'nın başkent ilan edilmesi ile beraber kentsel gelişimi için, 16.02.1924 tarih ve 417 sayılı kanun ile Ankara Şehremaneti²⁴ yani Ankara Belediyesi'nin kurulmasına (önceden İstanbul'da kurulan belediye benzeri gibi) karar verildi. Şehremini (belediye başkanı) İçişleri Bakanı tarafından atanacaktır. İstanbul'un Şehremaneti için geçerli olan yasal düzenlemelerin uygun olanları Ankara için de uygulanacaktı²⁵.

Cengizkan'a göre; O dönemde Ankara'da yapılması acil olan gereksinimler; belediye'nin yeniden örgütlenmesi, kent planının hazırlanması, su ve kanalizasyon sorunlarının çözülmesi,

¹⁸ Şenyapılı, *age*, s. 18-19.

¹⁹ *Age*, s. 24.

²⁰ *Age*, s. 25.

²¹ Bülent Duru, *Mustafa Kemal Döneminde Ankara'nın İmarı, Cumhuriyetin Ütopyası: Ankara*. Ankara Üniversitesi Yayinevi, Ankara 2012, s. 174.

²² Şenyapılı, *age*, s. 21.

²³ Taylan Esin, Yunanca Kaynaklara Göre: 1916 Ankara Yangını. *Toplumsal Tarih*, s. 227, Kasım 2012, s. 22.

²⁴ Şenyapılı, *age*, s. 37.

²⁵ Ali Cengizkan, *Ankara'nın İlk Planı: 1924-1925 Lörcher Planı*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara 2004, s.12.

kentin altyapısının oluşumu, kentin aydınlatılması, çalışanlar için konut sorununun giderilmesi, kent içi ulaşım ağının düzenlenmesi özellikle kentin ana eksen Çankaya-Keçiören eksenini ve kent içinde diğer cadde ve sokakların yapımı ve harcamalar için bütçe belirlenmesi sayılmaktadır²⁶.

Dolayısıyla kentin mevcut sorunlarına çözüm bulmak ve düzenli kentsel gelişimi sağlamak amacı ile kent planının olması gerekiyordu. Ayrıca, Ankara, Cumhuriyetin kurucuları tarafından bir Ütopya Kent olarak, algılanıyordu. Bu ütopya'nın yaratılmasında yeni yönetimin kentsel gelişme konusunda isteklerinin sınıflanması;

- Çağdaş, görkemli, işlevsel ve estetik özelliklere sahip olan bir yönetim kent,
- Kentin konut gereksinimlerinin giderilmesi ve altyapının oluşturulması,
- Çağdaş yaşamın gerektirdiği üstyapı kurumlarının yerleşmesidir.

Ankara Şehremaneti kuruluşu ile yasal bir taban imar işlemleri için oluşturuldu. Bu kapsamda ilk yıllarda bir gelişme planı olmasa bile gelişmeler hızla başlatıldı^{27, 28}. Cengizkan'ın²⁹ açıklamasına göre; Ankara'da İmar çalışmaları başlanması ve plan öncesi belirlenen hedefler ve sorunların çözülmesi için uygulanmaya geçen faaliyetleri:

- 1924 yılında eski kent ve yeni kent (yönetim merkezi) arasında ulaşım ekseninin açılması başlatıldı. Bu bulvarın (bugün Atatürk Bulvarı) yapımı 1929 yılında tamamlanmıştır.
- 1924 Şehremaneti Haritasına göre; kentin mevcut cadde ve sokakların durumunun iyileştirilmesi, onarımı ve yeni yolların açılması başlatıldı.
- 1924 yılında, kamu binaların yapılması hızlandırıldı.
- 1924 yılın başında kentin kanalizasyon ağ projesi başlatıldı.
- Ankara'nın ilk haritası 1924 yılında 1/4000 ölçekte oluşturan Şehremaneti Haritası olarak hazırlandı.
- Kent içi toplu taşıma, modernleştirme ve kamusallaştırma çabaları, elektrik ve havagazı çalışmaları ile paralel yürütülmektedir. Mart 1924 tarihinde Çankaya-Keçiören ekseninde otobüs taşımacılığın başlatılması belirlenmektedir.
- 30 Mayıs 1924 yılında Berlin'li mimar Dr. Carl Christoph Lörcher³⁰ (1884-1966) eski ve yeni kent için iki imar planı hazırladı.

Lörcher'in planları kroki niteliğinde hazırlanarak, raporlar ile Şehremanetine teslim edilmişti. Lörcher'in Ankara plan çalışmasında, Howard'ın Bahçe-Kent, Camillo Sitte'nin Güzel-Kent ve Tony Garnier'in Sanayi-Kent düşüncelerin etkisi yansımaktadır. Lörcher'in çalıştığı planların ilki 1924 yılında 1/2000 ölçeğinde eski Ankara için ve ikincisi 1925 yılında 1/1000 ölçeğinde yeni kent (Yönetim Kent-Çankaya) için hazırlandı. Ankara'nın beş yıl

²⁶ Age, s. 13.

²⁷ Şenyapılı, age, s. 39.

²⁸ Çağatay Keskinok, "Urban Planning Experience of Turkey in 1930". METU JFA C.27, S.2, 2010/1, s. 173.

²⁹ Cengizkan, age, s.53.

³⁰ Carl Christoph Lörcher 1933-1936 yıllarında Deutsche Werkbund'a (Alman Esnaf Birliği) başkanlık yaptı. Deutsche Werkbund, Bauhaus Ekol'ünün oluşumunda, daha doğrusu modern mimari ve endüstriyel tasarım gelişiminde öncülük yapmıştır. Lörcher başkanlığı döneminde Martin Wagner, Wilhelm Wegfeld ve Walter Gropius gibi yenilikçi ve öncü mimarların Bauhaus Ekol'ünden istifa ederek ayrılmalarına sebep olmuştur. Kaynaklara göre 1930'dan sonra Lörcher bilinçli ve etkin bir siyasi teorisyen olarak, Nazi düşüncesinin hizmetinde çalışmıştır. Carl Christoph Lörcher'in Türkiye'deki tasarım çalışmaları; İstanbul yangın yerlerinin tasarlanması kapsamında Pera-Galata ve Üsküdar-Kadıköy, Bursa ve Ankara planlanmasından söz edilir.

boyunca gelişimi bu planlar üzerinden yapıldı. Lörcher'in hazırladığı planın etki ve izleri sonralar Jansen'nin yaptığı çalışmada gözükmemektedir³¹.

Şekil 3'de Lörcher'in Ankara için hazırladığı kent planı ve kentin iki parçası eski ve yeni kent sunulmaktadır. Lörcher planı bir ızgara yol sistemi üzerine dayanarak, homojen ve bahçeli, tek ve iki katlı binaları öngörmektedir³². Bu haritaya göre; hazırlanan plan yoğun ve sıkıştırılmış bir biçimde, yeşil alan dokusu fazla olan, belirgin kent sınırlarına sahip olan modern bir başkent oluşumunu hedef almaktadır.

Cengizkan³³ hazırlanan raporlarda Ankara için alınan kararları bu şekilde açıklamaktadır;

Şekil 3. 1924-1925, Ankara Lörcher Planı. Harita üzerinde: 1- Kentin ana eksen, 2- Bahçe kent bölgesi (konut alan), 3- Kale ve eski Ankara, 4- Tren İstasyonu, 5- Yönetim merkezi (yeni kent)³⁴.

- Yeni ve örnek bir başkentin oluşumu (Ütopya Kent) için, kentin geçmiş ile ilişkisi sağlanmalıdır. Bu doğrultuda kentin tarihi mekânlar, Kale ve Augustus Tapınağının korunması gerekir.
- Kentin su kaynaklarının korunması, ulaşım ağının belirlenmesi ve gelişimi, yeni ve çağdaş ulaşım sistemlerin kullanılması (tren yolu) gereklidir.
- Mevcut sanayinin korunması, ayrıca yeni sanayi kurma imkanlarının sağlanması önemlidir.
- Kentin çeşitli bölümlerinde yapısal ve işlevsel olarak, sağlıklı, modern kent görüntüsü ve kent estetiğinin sağlanmasına dikkat edilmelidir.
- Modern bir yaklaşım olarak, kentin açık-yeşil alanları korunmalı ve düzenlenmesi gerekir.
- Kent çevresi zengin doğal alanlara sahip olarak, pazar yerleri, hastaneler, mezbaha tesisleri, mezarlık, hapishane ve sebze bahçelerin korunmasına gereksinim duyulmuştur.

³¹ Cengizkan, *age*, s.54.

³² Şenyapılı, *age*, s. 35

³³ Cengizkan, *age*, s.56.

³⁴ Cengizkan, *age*, <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm>. (E.T. 27/07/2019).

- Kentin tasarımında Avrupa'nın sanayi sonrası ve modern dönemin kentsel tasarım özelliği taşıyan bahçe kent düşüncesini ilk olarak Lörcher Ankara Planında ortaya çıkmaktadır.
- Yeni kentin kentsel mekân oluşumunda, yolların genişliği, çeşitli meydanların önerilmesi, yapıların kütlesi ve işlevleri arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır.

Ayrıca şekil 3'de göre kentin ulaşım ağı göze çarpmaktadır. Bu yollar; birinci eksen kentin ana eksenini olarak, Çankırı Caddesi (Dış Kapı), Bankalar Caddesi (Prestij Cadde) ve devamı yeni kentte Çankaya'ya giden yol şimdiki Atatürk Bulvarı, ikinci eksen Tren istasyonunun'dan şimdiki Sıhhiye'ye çekilen eksen (İstasyon Caddesi), üçüncü eksen İtfaiye Meydanı'ndan İstanbul yoluna çekilen eksen, dördüncü eksen Tren istasyonunun'dan şimdiki Ulus Meydanı'na çekilen eksen, ve beşinci eksen şimdiki Ulus Meydanı'ndan Kale'ye çekilen eksenidir. Diğer caddeler ise; Anafartalar Caddesi-Samanpazari, Kazım Karabekir Caddesi-Hamam Önü, Denizciler Caddesi, Egemenlik Caddesi, Erzurum Caddesidir³⁵.

Şekil 4'de Lörcher'in Ankara kenti için hazırladığı görüşler sunulmaktadır. Keskinok'a göre; bu perspektiflerde göze çarpan özellikler güçlü bir eksen, düz ve geometrik çizgiler, geometrik kentsel doku, hiyerarşik ve dizisel olarak kent meydanları (güzel kent kavramı) ve kent parkları (bahçe kent kavramı) yer almaktadır. Kent meydanları yol üzerinde ve simetrik bir biçimde tasarlanmışlar. Bu meydanlarda kentin tiyatro binası, eğitim merkezleri ve kamu binalar yer almaktadır³⁶.

Lörcher'in önerdiği kent meydanları; Millet Meydanı (bugünkü Ulus) yada Hükümet Meydanı, İtfaiye (Tiyatro) Meydanı, Gazi Meydanı, (Tiyatro) Meydanı, Yıldız Meydanı, İstasyon Meydanı, Hacı Bayram Meydanıdır³⁷.

Şekil 4. Lörcher'in Ankara kenti için hazırladığı perspektifler³⁸.

Şekil 5'te bahçe kent düşüncesi ile tasarlanan konut alanları sunulmaktadır. Bu perspektiflere göre Ankara'da yeni yerleşim alanları ve konut birimleri kent merkezi dışında, yeşil alanlar ile çevrili ve yaya kullanımı için uygun bir biçimde tasarlanmıştır. Konut alanları için yapılan öneriler köy ve kırsal alan özelliklerine sahiptir. Konutlar, bir yada iki katlı, doğa ile birleşmiş ve içiçe tasarlanmışlar. Konut birimlerin çevresinde yeşil kuşak ve tarımsal arazi yer

³⁵ Agm, <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm>. (E.T. 27/07/2019).

³⁶ Keskinok, *agm*, s. 182.

³⁷ Cengizkan, *age*, s. 58.

³⁸ Levent Uluiş, "Lörcher'in Ankara'sı". *Mimnaporg*, 2009. <http://www.mimnaporg.org/?p=22066>. (E.T. 01/08/2019).

almaktadır. Ayrıca, kentin çevresinde doğal bağ ve tarımsal alanlar yer alarak, kentin yeşil kuşağı korunacaktır.

Şekil 5. Ankara Lörcher'in çalışmasında konut birimlerinden görüntüler³⁹

Dolayısıyla kentin planlamasında bahçe-kent düşüncesi gündemde olan bir konu olarak, uygulanmıştır. Bu planda açık ve yeşil alanlar, parklar ve spor alanların tasarımı ön plandadır. Kentin çeşitli işlevlerinin yanı sıra sebze bahçelerin korunması, konut alanlarında yeşil alanların yaratılmasına yada bahçe-kent düşüncesine önem verilmektedir.

Cengizkan⁴⁰ Lörcher'in hazırladığı raporlarda Ankara kenti tasarımı bahçe-kent düşüncesinin açıklanmasını getirmektedir; *"Tabi'yatın bahş ettiği bu Kâbiliyet hüs-n-i istifâde ve tatbık olunursa (güzelce yararlanılır ve uygulanırsa) bugün çorak ve ruhsuz görünen şehre, muhiti (çevresi) bir park yeşilliği için sarılmış bir bağçe şehri şekli verilebilir ve bu halde yeni şehrin manzara-i umumiyesi zeminin bugünkü kabartılarıyal ve tesadüfen mevcut olan serbest düzlüklerin yeşillendirilmesiyle en şirin ve şayan-ı dikkat şehirler sırasında latif bir manzaraya mâlik olabilir. Binâen aleyh, yeşil zemin satırlarını (yüzeylerin) şehrin hâricinden başlayarak, yani yeşil su mecra kuşağından itibâren şehir dâhilinde mümkün mertebe içerülere kadar çekmek işimizde hedef ve gaye ittihâz olunmak lâzımdır (edinmek gereklidir), (Lörcher, 1924)."*

Bu düşüncenin takipinde Ankara Planı'nda farklı bölgelerde ve farklı gelir gruplar için, düşük yoğunlukta konut mahalleleri yapıldı. Plan kapsamında kentin daha sonraki yıllarda biçimlenmesinin temel ilkeleri 200.000 nüfusa göre hazırlanmasıdır. Plana göre; İstasyon-Meclis-Taşhan-Kale ve Kale'den çıkan yol bugünkü Sıhhiye üzerinden Yönetim Mahallesi olarak, değerlendirmektedir. Plan sıkıştırılmış biçimde İstasyon ve çevresini merkez alarak, Ulus merkezi ile bütünleşmektedir. Kale ve kenti bölen akarsular (Ankara Çayı, İncesu Deresi ve Bent Deresi kentin sınır ve yeşil kuşak olarak) yeşil bantlar ile desteklenecektir. Genel olarak düşük yoğunluklu, bahçeli konut bölgeleri, diğer kentsel işlevler içinde tanımlanmaktadır. Yeni kent bir "Bahçe Kent" düşüncesi ile kurulacaktır. Lörcher planında, yeni kentin, eski kentin dışında ve kenti bozmadan ve değiştirmeden kurulmasını düşünölmüşür^{41 42}.

³⁹ Agm, <http://www.mimdap.org/?p=22066>. (E.T. 01/08/2019).

⁴⁰ Cengizkan, age, s.60

⁴¹ Age, s.62-65.

⁴² Uluiş, agm, <http://www.mimdap.org/?p=22066>. 2009 (E.T. 01/08/2019).

1924-1925'de Lörcher Plan çalışmaları ile eski Ankara'nın dönüşümü ve yeni kent'in kuruluşu başlatıldı. Cengizkan⁴³ Lörcher'in Ankara kentinin doğal özelliklerini şu şekilde açıklamaktadır; *“iki su izi (İncesu ve Tabakhane dereleri) şehrin yerleşim bölgesini doğal bir kuşakla sarmaktadır ki, bu kuşağın şehrin çevresinde doğal bir park oluşturduğu görülebilir. Bir tayyareden kuş bakışıyla bakılır veya şehrin genel fotoğrafı alınırsa, şehrin su kaynaklarına göre genel görünümünde bu etkinin olduğu kesindir. Doğanın bağışladığı bu özellik ve fırsattan güzelce yararlanılır ve uygulanırsa, bugün çorak ve ruhsuz görünen şehre, çevresi bir park yeşilliği ile sarılmış bir bahçe şehri formu verilebilir... Zarif (güzel) Kale'yi, şehrin panoramasına olabildiğince çok bakış açısından dahil etme isteği, daha başka yerlerde de gerçekleştirilmiştir (Lörcher, 1924).”*

Lörcher Planı 1928-1929 yılında ikinci yarışmanın sonuçları belirlene kadar yeni kent için kullanıldı. Lörcher planında kentin doğal sınırları korunmaktadır. Kenti tanımlatan fiziki ve peyzaj sınırlarını belirleyen öğeleri şu şekilde açıklanabilir; yeni kent, o günün en önemli sayılan sınır çizgisi demir yolunun güneyinde yer almaktadır. Kentin fiziksel yapısı ilk defa kentin sınır dışına taşınmaktadır. Mevcut olan tarımsal arazi ve kentin topografik formu kentin çevresinde bir yeşil ve doğal kuşak oluşturarak, kent tarımsal araziyle sınırlanmaktadır.

1928'de Ankara, bir ulus devletinin başkenti olarak, fiziksel mekânin gerekli olan öğelerine sahip olan kentte dönüştü. Yeni kentte bahçe kent hareketi uygun olarak, yeni konut mahalleleri kurulmuştu. Kentin geçmişinin korunması, kentsel mekân özellikleri ve bir başkentin kamusal ihtiyaçlarına kavuşturulmuştu. Ayrıca kentte tarım ve hayvancılık yapılabilme imkanını yaratmak amacıyla Atatürk Orman Çiftliği (1925 yılında) kurulmuştur.

Lörcher Planı nüfus öngörüsü kentin gelişimi için 200.000 kişidir. Ancak, Ankara'nın nüfusu hızlı bir şekilde artarak, 1926 yılında Ankara'nın nüfusu 47.000 ve kır nüfusu dahil olarak, 345.000 civarındadır. 1927'de Ankara nüfusu 74.000 ve kır nüfusu dahil olarak, 350.000, 1928'de ise kent nüfusu ve kır nüfusu dahil olarak 107.000 ve 404.000'ye kişiye artarak, Lörcher planı hızlı bir şekilde yetersiz duruma gelmiştir⁴⁴.

Bu durumdan dolayı Ankara kenti için yeni bir imar planının hazırlanması gerekiyordu. Ankara Şehremaneti daha iyi bir plan hazırlamak düşüncesi ile 1927 Mayıs'ında Berlin'de Prof. Ludwig Hofmann ile temasta bulundu, ve Hofmann Berlin Yüksek Mühendis Mekteb hocası Prof. Herman Jansen⁴⁵ ve Prof. M. Brix'i tavsiye etti. 1927'de bu iki mimar ve Fransız Hükümeti Baş mimarı Leon Jausseley Ankara'ya davet edildiler ve birer ön rapor hazırladılar⁴⁶. Sonuç olarak, 1928'de yarışmaya katılan bu üç uzmanın önerileri arasında, Hermann Jansen'in çalışması beğenilerek birinci olarak kabul edildi.

⁴³ Cengizkan, *agm*, <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm>. (E.T. 27/07/2019).

⁴⁴ Cengizkan, *age*, s. 107.

⁴⁵ Prof. Dr. Herman Jansen Almanyalı serbest şehir planlamacıdır. Jansen'in tasarladığı önemli işlerden Berlin kent planlama yarışmasını kazanmıştı. Madrid'in kent planlaması ve 1928'de Türk hükümeti tarafından açılan, yeni başkent Ankara'nın tasarımı konulu uluslararası yarışmayı kazanarak adını duyurdu. Hermann Jansen, Ankara dışında da birçok şehrin görüntüsüne belirleyici bir şekilde damgasını vurdu. Ankara kent planı dışında, İzmit, Gaziantep-Mersin, Ceyhan-Tarsus ve Adana'da planlarını da oluşturdu.

⁴⁶ Şenyapılı, *age*, s.62.

Jansen'in hazırladığı plan ve öngörüsü 300.000 kişi, toplam 1500 hektar arazide ve ortalama 150-240 kişi/hektar düşük bir yoğunlukta bir plandır^{47, 48}. Şenyapılı'ye⁴⁹ göre; Jansen'in hazırladığı planda kent tasarım konusunda alınacak temel kararların açıklanması;

- Plan 250.000-300.000 nüfus için 50 yıllık bir genişleme süreyi kapsayacaktı.
- Eski Ankara kent dokusu korunarak imara açık olup, kentin genişleme yönleri araştırılacaktır.
- Kale, kent için bir vista oluşturarak, eski kentin kenarında yer alan Bentderesi ile bir mesire alanı olarak korunacaktır.
- Tren İstasyonunun korunacaktır, ayrıca İstasyonun genişlemesi ve tekraradan bir İstasyonun kurmak için başka yerde gelişme imkanları da incelenecektir.
- İstasyon ve meclis arasındaki yolun kuzeyinde kent ölçeğinde olan spor alanı, doğu tarafında kent ölçeğinde bir yeşil alan (Gençlik Park) ve kentin arazi fiyatları gözönünde tutularak ticari ve iş merkezi yapılacaktır.
- Yeni kent ve Cebeci arasında yapılaşma yüzeysel düzeltmeler ile korunarak iki bölgeninde gelecek için gelişme alanı olarak bir yeşil alan oluşturulacaktır.
- Eski kent ve yeni kentin birleşmesine önem verilecektir.
- İtfaiye Meydanı'ndan yeni kentte doğru Atatürk Bulvarı üzerinde büyük apartmanların yapımı için yer ayrılacaktır.
- İşçi mahallesi, Üniversiteler Bölgesi, Tandoğan Havaalanı gibi bölgeler tanımlandı.
- Bahçe ve yeşil alanların dağılımına önem verilecektir.
- Çiftliğin belli bir kısmı hayvanat bahçesi ve genel park için ayrılacaktır.

Jansen Planı büyük bir ölçüde Lörcher'in aldığı kararlar yönünde tasarlanmıştır. Özellikle kentin gelişim yönü Lörcher Planı üzerinde devam etmektedir. Aynı şekilde, bahçe kent anlayışı ve modern kent planlamasında bölgeleme gibi hareketler Jansen planında da kullanılmıştır. Bu konu hakkında Cengizkan bu şekilde bir açıklama yapmaktadır; 1928 yılında açılacak olan imar planı yarışmasına katılacak mimarlara Lörcher'in hazırladığı iki plan ve Ankara kentin haritası ön bilgiler olarak verilmiştir. Ayrıca Ankara İmar Planı yazırlama yarışmada birinci olan Jansen'e bu sunum karşısında, 1930 yılında Lörcher tarafından Berlin'de dava açılarak, Jansen'den tazminat istemeside bulunmuştur⁵⁰.

Çankaya bölgesi Mustafa Kemal Atatürk'ün yerleşim yeri olarak seçmesi, kentin gelişim yönü konusunda belirleyici faktörlerin biri sayılmaktadır. Ayrıca büyük kamulaştırma hareketlerinde bu önemli eksenin yönü, kentin güneyinde ve Çankaya tarafına yaklaşık dört milyon metrekarelik bir alanı kullanmaktadır⁵¹.

⁴⁷ Age, s.63.

⁴⁸ Cengizkan, *agm*, <http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm>. (E.T. 27/07/2019).

⁴⁹ Şenyapılı, *age*, s. 63-67.

⁵⁰ Cengizkan, *age*, s.108.

⁵¹ Gönül Tankut, *Bir Başkentin İmarı: Ankara (1929-1939)*, Anahtar Kitaplar, İstanbul 1993, s. 23.

Ankara'nın İlk İmar Planlarında Bahçe Kent Kavramı

Şekil 6'da, Jansen'in Ankara kentinin eski ve yeni bölgeleri için hazırladığı plan sunulmaktadır. Bademli⁵² açıklaması bu haritaya göre; Jansen planı eski Ankara'nın tümünün yenilemesini hedef alarak özelliklerinin açıklanması;

Şekil 6. Ankara Jansen Planı, Plan üzerinde: 1- Bahçe kent bmlgesi (konut alan), 2- Kale ve eski Ankara, 3- Gençlik Park, 4- Tren İstasyon, 5- Yönetim kent (yeni Ankara)⁵³

- Kale ve çevresi korunacaktır.
- Aynı Lörcher planı gibi eski kenti Çankaya'ya bağlayan yol Atatürk Bulvarı kentin ana eksenini olarak, kuzey-güney yönünde genişleyecektir.
- Güneyde yeni kent (Çankaya) ve eski kent arasında Meclisin yeni binası ve Bakanlıkların yapımı için bir Bakanlıklar Sitesinin düşünülmüştür.
- Eski kent ile İstasyon arasındaki düşük kotlu arazilerde kentin açık-yeşil alanları, Gençlik Parkı, 19 Mayıs Spor Sitesi, Hipodrom gibi spor ve dinlenme alanları yapılacaktır.
- Kale, Kocatepe, Hacettepe, Rasattepe, Maltepe gibi yüksek noktaların değerlendirilerek birer bakış noktası olarak görsel açıdan da önem kazandırılacaktır.
- Kentin yeşil alan sistemi kurulacaktır.
- Kuzey-Güney (Atatürk Bulvarı) ve Doğu-Batı (Talat Paşa Bulvarı) yönlerinde iki ana eksen oluşturulacaktır.
- Meclis binası ile başlayan ve Güven Park ile son bulan 17 hektarlık anıtsal merkezin içinde, yaya yolları, toplanma ve tören meydanlar dikkatle tasarlanmıştır.

Jansen Planında, iki ana eksen arasında, eski kent (Ulus eski yönetim merkezi) ile yeni kent konut bölgeleri birleştiren yol, elçilikler ve bağların arasından geçen ve Çankaya'ya bağlanan yol daha da önem kazanmaktadır. Bu eksenin civarında yer alan eski ve geleneksel Ankara'nın

⁵² Racı Bademli, "Ankara Merkezi İş Alanının Gelişim, Ankara 1985'den 2015'e". ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu. Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara 1987, s. 158.

⁵³ https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/59598/mod_resource/content/1/9.%20%20Yabanc%C4%B1%20Mimarlar%20Sorunu%20III%20%28Herman%20Jansen%20ve%20Ankara%20Pl%C3%A2n%C4%B1%29.pdf (E.T. 20.07.2019)

bağ doku ve yeşil kuşak konut bölgelerini çevreleyerek bahçe kent kavramının yaratılmasına yardım edecektir. Ancak zaman içinde ve kentsel gelişme ile beraber kentin doğal ve yeşil kuşağı bozuldu⁵⁴.

Şenyapılı'ye⁵⁵ göre; kentin konut dokusu, birbirine eklenen üç değişik halkeden oluşmaktadır.

- Eski kentin yoğun dokusu yol düzenlemeleri ve konut yenilemeleri ile korunuyor.
- Demiryolu ile eski dokudan ayrılan yeni kentin parçalarında (500-700 m² parseller) yapılan iki katlı ve küçük bahçeli konutlardan (bahçe kent) oluşuyordu. Bu bölge bakanlıklar ve meclis binasını kapsayan Devlet Mahallesi ile noktalanır. Bakanlıkların batısında 3.000 konutluk bir memur sitesi öneriliyordu.
- Devlet Mahallesi ve Çankaya arasında ise kentin prestij mahallesi (1000 m² parseller) içinde geniş, ağaçlı bahçeler içinde villalar öngörülmüştü. Bu mahalleler ise Çankaya'da Cumhurbaşkanlığı köşkü ile sınırlanacaktır.

Şekil 7'de Jansen'in konut bölgelerine önerdiği plan sunulmaktadır. Bu haritada bahçe kent düşüncesini temel alarak konut alanları yeşil alanlar ile birleştirilmiş ve doğa ile içiçe bir plan önerilmiştir.

Şekil 7. Ankara'da konut alanları ve yeşil alanlar ile ilişkisi⁵⁶.

Ankara Jansen Planı aynı Lörcher Planı gibi, ütopyik kent yaratma düşüncesindedir. Bahçe kent kavramı, güzel kent kavramı ve sanayi kent düşünceleri aynı eski plan gibi, Jansen Planı'nda da öne çıkmaktadır. Şehremanetinin öne çıkardığı şartlar ve istekleri üzere, eski kentin tarihi dokusu ve Kale'nin planlama ve düzenlemesinde, Kale ve tarihsel dokunun bozulmaması ve korunması önem kazanmaktadır⁵⁷.

Bir diğer önemli konu Hipodrom'un kuzeyinde ve kazıkçı bostanlarının batısında, Çubuk ve Hatip Çay'ın ortasında (kentin kuzeybatısında) alt gelir gruplar için bir İşçi Mahallesi'nin

⁵⁴ Çağatay Keskinok, *Ankara Kentinin Planlanması ve Atatürk Bulvarının Oluşumu: Cumhuriyet Devrim'inin Yolu Atatürk Bulvarı*, Ankara Koleksiyoncular Derneği, Ankara 2009, s. 45.

⁵⁵ Şenyapılı, *age*, s. 64-65.

⁵⁶ https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/59598/mod_resource/content/1/9.%20%20Yabanc%C4%B1%20Mimarlar%20Sorunu%20III%20%28Herman%20Jansen%20ve%20Ankara%20Pl%C3%A2n%C4%B1%29.pdf (E.T. 20.07.2019)

⁵⁷ Keskinok, *age*, s. 40.

tasarımıdır. Bu mahalle iki çay arasındaki bataklık arazinin devamında ve bahçelerin yer aldığı taban arazide yer almaktadır. Akköprü bölgesinde ve sanayi alana yakın yerde, düz ve bataklık bir alanda yer almaktadır. Bu bölge bitişik bir alanda, Etlik-Keçiören yolları arasında ve sebze bahçelerinin düzenini öngörmüştü. Kentin bu kesimi Sanayi Kent düşüncesinden etkilenerek, tasarlanmış olması mümkündür⁵⁸.

Eski ve yeni kenti birbirinden ayıran demiryolunun güneybatısında, İstasyon ekseninde ve kentte kuzeydoğudan esen egemen rüzgarları düşünerek bir sanayi bölgesi (sanayi kent yaratma düşüncesi) düşünülmüştür. Bu bölge kentin ilk sanayi bölgesi olarak İstasyon merkezi ve demiryolun yakınında ve küçük çaplı tamir-bakım-imalat birimlerini oluştururdu. Bugünkü Gençlik Caddesi ile İstasyon arasında planlanan sanayi bölgesinde yalnızca Elektrik Santralı ve Havagazı Fabrika binaları yer alıyordu. Sonralar bu alanda Oksijen Fabrikası, belediyenin Soğuk Hava ve Buz Fabrikası, özel Gıda Fabrikaları yapıldı⁵⁹.

Jansen Planında kentin doğal sınırları korunmaktadır. Demiryolunun güneyinde ve sanayinin yanında bugünkü Tandoğan Meydanı, bir havaalanı yapıldı. Bu şekilde kent batıda büyük açık alanlar havaalanı, Hipodrum ve Atatürk Orman Çiftliği ile çevirildi. Bu şekilde kentin farklı bölgelerinde yeşil alanlara yer verilerek bahçe kent düşüncesi ön plana çıkmıştır. Özellikle istasyon ve havaalanı gibi yeni ulaşım ağları, fabrika bölgeleri açık-yeşil kemerler ile kuşatılmıştır. Şenyapılı'ye⁶⁰ göre; bahçe kent düşüncesini takip ederek, yeni kentsel yapını çevreleyen eski bağ dokusunu oluşturan bölgeler Keçiören, Etlik, Mamak ve Dikmen gibi köy yerleşimlerde eski bağ ve bahçeler düzeni korunacaktır. Bu geleneksel bağ kuşağın dışında kalan ikinci halka ise, tarımsal amaçlı kullanımlar için ayrılmıştır.

Jansen Planı topoğrafya ve doğal yapı elemanlarına oldukça hassas olarak, düşük bir yoğunlukta olan kent dokusu önermektedir. Plan morfolojik açıdan kent ve çevresinde yer alan doğal alanları iyi bir biçimde değerlendirmiştir. Vadi tabanları, akarsu yatakları, tepeler, tepe çizgileri, meyilli yamaçlar ve drenaj yüzeylerinin büyük bir hassasiyetle korunmaları hedeflenmektedir⁶¹.

Bu planda Atatürk Bulvarı üzerinde yer alan yeni konut alanları, meydan ve yeşil alanlar yeni kentin toplumsallaşma eylemi, eğlence, kültür ve sanat yaşamını getirme, aynı zamanda yeni güç ve iktidarın göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Keskinok'a göre; Atatürk Bulvarının biçimlenmesinde önemli olan özelliklerden biri Bakanlıklar Sitesi ya da Devlet Mahallesi'nin oluşumudur. Zira o dönemde Jansen planı kabul edildikten sonra ilk olarak Gazi Bulvarı yada bugünkü ismi ile Atatürk Bulvarının düzeltilmesidir. Bu bulvar üzerinde *tüm kamu kurumları yer almaktadır*. Yinede bu bulvar üzerinde yer alan önemli diğer kent ögesi Gençlik Parkı'dır. Bu park Ankara'nın merkez dokusunda dinlenme ve eğlence ve toplumsallaşan bir mekân, olarak tanımlanır⁶².

⁵⁸ Şenyapılı, *age*, s. 66.

⁵⁹ Şenyapılı, *age*, s. 66.

⁶⁰ *Age*, s. 67.

⁶¹ Özcan Altaban, "Ankara Kentsel Alanın Doğal Çevrede Yayılımı (1923-1985) Ankara 1985'den 2015'e". *ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu, Ankara Büyükşehir Belediyesi*, Ankara 1987, s. 130.

⁶² Keskinok, *age*, s. 42.

Yeşil alan sisteminin kurulması, konut alanlarında oluşturulan bir yeşil kuşak, mevcut doğal alanların korunması ve güçlendirilmesi, tarımsal arazini korunarak işlevinin sürekliliğinin sağlanması, kentin çevresinde oluşturulan parklar ve spor alanları kentin çevresini doğal yöntemlerle belirleterek bir sınır özelliği de kentte eklenmektedir. Ayrıca yapılar arasında açık-yeşil alanlara yer verilmesi bir denge yaratarak, yeşil alan sürekliliği sağlamaktadır. Ankara topoğrafyası ve vadilerin işinsal bir biçimde kent merkezinden ayrılması bu yeşil koridorun bağlantısında önemli bir rol sahiptir. Bu plana göre; Çubuk Çayı vadisi, İncesu vadisi ve Bent deresi gibi açık-yeşil alanlar rekreasyon ve dinlenme alanları olarak düzenlenecektir. Ayrıca yüzme havuzları ve çeşitli spor mekânları da ön görülmektedir. Kent parkı olan Gençlik Park'ının 1/3'ü bir havuzla kaplanmıştır.

Jansen Planı, bazı değişikliklerle de olsa 1950'lere kadar Ankara'nın gelişmesini yönlendirmiştir. Jansen Planının, ilk yıllarda uygulandığı söylenebilir. Ancak daha sonraları, tüm imar planlarının uygulanmasında karşılaşılan güçlükler, arsa spekülasyonu ve tahminlere göre kentin çok hızlı büyümesi sonucunda plan gerçek niteliğini kaybetme ile karşılaşmıştır. Baskılarla ortaya çıkan değişiklikler Jansen'in hazırladığı planın uygulamasına darbe vurmuştur. 1939' Jansen Ankara Şehri İmar Müdürlüğü'ne işi bırakarak, müşavirlik görevinden ayrılmıştır.

Türkiye'de yoğunlaşan kentleşme hareketleri, özellikle büyük kentlerde, kırdan kentte göç eden nüfusun baskısı altına girmiştir. Söz konusu göç olgusu nüfusun hızlı artışı ve Jansen Planı kararlarının yeterli yaptırımları getirememesi ile Ankara kentinin gelişmesi kontrol edilememi ve sonuç olarak Jansen'in 1978'lerde 300.000 kişilik öngördüğü nüfus artışı, Ankara nüfusu 1950'li yılların başında ulaşılmıştır ve gecekondu olgusu ise 1940'ların son yarısına doğru kente damgasını vurmaya başlamıştır⁶³.

Sonuç

Ankara'nın başkent ilan elimesi ile, Ankara kenti büyük yapılaşma ve değişim merkezi oldu. Bir yandan kurumların Ankara kentine taşınması yeni kamu binaların yapılmasını gerektirdi, öte yandan bu kurumlarda çalışan insanların yaşam ihtiyaçlarının giderilmesi de gerkiyordu. O dönem Ankara'da yaşam gereksinimleri konut, okul, kamusal alanlar, eğlence mekânları gibi tüm halka hizmet eden mekânların yapılması elzem bu konu olarak gündeme geldi. Ayrıca düzenli bir kentsel genişlemeyi sağlamak, kamusallaşma, kentin alt yapısı, yolların düzeni, sanayi bölgelerin oluşumu yapılması gereken önemli başlıklar sayılırdı.

Bu kapsamda işlevsel, görkemli ve ütöpik bir başkentin yapılması için düzenli bir plan üzerinden hareket etmek daha doğru olacaktır. Kentin imar çalışmalarını devam ettirmek için kentin ilk imar planı 1924 yılında Lörcher ve 1928 yılında Jansen tarafından yapıldı.

Ankara kentine planlama döneminden önce incelendiğinde, kentin önemli özelliği kentin etrafında bağlar ve yeşil alanların olmasıdır. Bağlar ister bir yaşam kültürü, isterse halk için bir ekonomik destek olarak önmeli bir noktada yer almaktadır. Bu iki mimar taraından hazırlanan imar planların ortak özellikleri topografik form, fiziki peyzaj sınırlar, dereler, su izleri ve yeşil

⁶³ *Başkent Ankara Nazım İmar Planı Açıklama Raporu*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik dairesi Başkanı Ankara, Ankara 2006, s.50.

kuşak kentin etrafında korunacaktır. Ayrıca bu doğal izlere, imar planlarında farklı ve yeni işlevler yüklenerek daha da güçlü bir konuma getirilmişler.

Aynı bahçe kent düşüncesi gibi kentin etrafında ve sınırları içinde yer alan kırsal alanlar korunarak ve kentin içinde de açık-yeşil alanlar kurularak, yeşil ağın sürekliliği sağlanacaktır. Kentin içinde yada çevresinde yer alan arazileri kent insanlarının gıda ihtiyaçlarını karşılamak üzere tarımsal alan olarak kullanılacaktır. Kentlerin çevresinde tarımsal alanlar oluşturarak ve kentin etrafında yeşil sınır korunarak kentlerin fiziksel yayılmasını kontrol edecektir. Daha doğrusu yeşil sınırın korunması kentin fiziksel yayılması kontrol edip ve kent büyümesi bu yeşil sınır ötesinde ve kontrollu bir biçimde olacaktır.

Daha önemlisi tüm önerileri kent konusunda kullanılmıştır. Özellikle kent sınırlarının korunmasıdır. Tüm doğal öğeler su izleri, dereler ve yeşil alan bu iki planda en önde yer alarak çok dikkat ile korunmaktadır. Bu sınırların korunması, kentin genişlemesini sınır ötesinde engelliyeciktir. Bu sınır dışı bölgeler tekrardan kente kazandırılarak rekreasyon amaçlı değerlendirilmiştir. Sonuç olarak insan ölçeği ve işlevsel dengeye önem verilmiştir. Yani kentsel alan ve kırsal alan arasında, konut, sanayi ve pazar arasında, ayrıca siyasal, sosyal, ve rekreasyon işlevlerin arasında bir denge sağlanacaktır.

Kaynakça:

- ALTABAN, Özcan, “Ankara Kentsel Alanın Doğal Çevrede Yayılımı (1923-1985) Ankara 1985’den 2015’e”. *ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu, Ankara Büyükşehir Belediyesi*, Ankara 1987.
- BADEMLİ, Racı, “Ankara Merkezi İş Alanının Gelişim, Ankara 1985’den 2015’e”. *ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Çalışma Grubu. Ankara Büyükşehir Belediyesi*, Ankara 1987.
- Başkent Ankara Nazım İmar Planı Açıklama Raporu 2023*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik dairesi Başkanı Ankara, Ankara 2006.
- BENEVOLO, Leonardo, *Avrupa Tarihinde Kentler*, Çev: Nur Nirven, AFA Yayıncılık, İstanbul 1995.
- BRAUDEL, Fernand, *Uygarlıkların Grameri*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara 1996.
- CENGİZKAN, Ali, *Ankara’nın İlk Planı: 1924-1925 Lörcher Planı*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara 2004.
- CENGİZKAN, Ali, “Türkiye için Modern ve Planlı bir Başkent Kurmak: Ankara 1920-1950”, *Goethe-Institut*, 2010.
<http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/trindex.htm>. (E.T. 27/07/2019).

- DURU, Bülent, *Mustafa Kemal Döneminde Ankara'nın İmarı, Cumhuriyetin Ütopyası: Ankara*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara 2012.
- ESİN, Taylan, Yunanca Kaynaklara Göre: 1916 Ankara Yangını. *Toplumsal Tarih*, s. 227, Kasım 2012.
- HOWARD, Ebenezer, *Garden Cities of Tomorrow*, Faber and Faber LTD, Russell Square, London 1966.
- KESKİNOĞLU, Çağatay, "Urban Planning Experience of Turkey in 1930". *METU JFA*, C.27, S.2, 2010/1, s. 173-188.
- KESKİNOĞLU, Çağatay, *Ankara Kentinin Planlanması ve Atatürk Bulvarının Oluşumu: Cumhuriyet Devrim'inin Yolu Atatürk Bulvarı*. Ankara Koleksiyoncular Derneği, Ankara 2009.
- MADRAN, Emre, "Gezi Yapıtlarında Ankara Kenti ve Yapıları, *Tarih İçinde Ankara II*", *Aralık 1998 Seminer Bildirileri*, Ed. Yıldırım Yavuz, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara 2001.
- MIKAEILI, Mahşid, *Kenar Kavramının Peyzaj Mimarlığı Açısından Ankara Kenti Örneğinde Araştırılması*, (Ankara Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2016.
- MUMFORD, Lewis, *The culture of Cities*, The Harvest/HBJ Books, New York 1966.
- OSTROWSKI, Wojciech, *Contemporary Town Planning: From the Origins to the Athens Charter*, International Federation for Housing and Planning 1970.
- ŞENYAPILI, Tansı, *Barakada'dan Gecekonduya; Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- TANKUT, Gönül, *Bir Başkent'in İmarı: Ankara (1929-1939)*, Anahtar Kitaplar, İstanbul 1993.
- TANKUT, Gönül, *Selçuklu Kent*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşçiliği, Ankara 2007.
- ULUIŞ, Levent, "Lörcher'in Ankara'sı". *Mimdaporg*, 2009. <http://www.mimdap.org/?p=22066>.(E.T. 01/08/2019).

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/59598/mod_resource/content/1/9.%20%20Yabanc%C4%B1%20Mimarlar%20Sorunu%20III%20%28Herman%20Jansen%20ve%20Ankara%20Pl%C3%A2n%C4%B1%29.pdf (E.T. 20.07.2019)